

ZBORNİK RADOVA
SA XXI NAUČNOG SKUPA

EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

27–29. MART, 2015.

FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU
LABORATORIJA ZA EKSPERIMENTALNU PSIHOLOGIJU
FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

ZBORNİK RADOVA SA XXI NAUČNOG SKUPA

EMPIRIJSKA
ISTRAŽIVANJA U
PSIHOLOGIJI

27–29. MART, 2015.

FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU
LABORATORIJA ZA EKSPERIMENTALNU PSIHOLOGIJU
FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

PROGRAMSKI ODBOR

Prof. dr Aleksandar Kostić
Prof. dr Dejan Todorović
Prof. dr Ivan Ivić
Prof. dr Jasmina Kodžopeljić
Prof. dr Nenad Havelka
Prof. dr Slobodan Marković
Prof. dr Snežana Smederevac
Prof. dr Sunčica Zdravković
Prof. dr Svetlana Čizmić
Prof. dr Mirosava Đurišić Bojanović
Viši naučni saradnik dr Dragica Pavlović Babić
Doc. dr Goran Opačić
Doc. dr Iris Žeželj
Doc. dr Oliver Tošković
Doc. dr Nevena Buđevac
Doc. dr Ksenija Krstić
Doc. dr Borjanka Batinić
Doc. dr Dragana Stanojević
Doc. dr Zoran Pavlović
dr Janko Međedović
Naučni saradnik dr Ljiljana Lazarević (predsednik)

UREDNICI

Prof. dr Slobodan Marković
Viši naučni saradnik dr Dragica Pavlović Babić
Doc. dr Oliver Tošković
Naučni saradnik dr Ljiljana Lazarević
Olga Marković Rosić

ORGANIZACIONI ODBOR

Prof. dr Slobodan Marković

Viši naučni saradnik dr Dragica Pavlović Babić

Doc. dr Oliver Tošković

Naučni saradnik dr Ljiljana Lazarević

Olga Marković Rosić

Lektura: mr Milorad Rikalo

Prelom: Marija Stefanović

STRUKTURA IDEOLOŠKE SAMOIDENTIFIKACIJE U SRBIJI

Bojan Todosijević^{1,3} i Zoran Pavlović²

¹Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Institut društvenih nauka

²Filozofski fakultet, Beograd

Ideološka orijentacija se najčešće prikazuje položajem pojedinca na dimenziji političke levice-desnice. Često se sreću i druge ideološke odrednice, kao što su konzervativizam, liberalizam, socijalizam. Ideološke odrednice imaju značaj za političku komunikaciju i orijentaciju, kao i za političko samorazumevanje. U ovom radu se analiziraju osnovne dimenzije ideološke samoidentifikacije u Srbiji. Prvi deo rada prikazuje rezultate faktorske analize odgovora ispitanika o identifikaciji sa ideološkim odrednicama kao što su liberal, konzervativac, socijalista. U drugom delu rada se izolovane dimenzije dovode u vezu sa stavovima prema političkim partijama. Empirijsku osnovu istraživanja predstavljaju podaci istraživanja javnog mnjenja sprovedenog 2012. godine na reprezentativnom uzorku punoletnih građana Srbije. Rezultati pokazuju da se ideološka samoidentifikacija može svesti na tri opštije dimenzije: tradicionalističko-desničarsku, socijalističko-komunističku i liberalno-demokratsku identifikaciju. Analiza relacija između dimenzija ideološke identifikacije i partijskih preferencija je pokazala da je ideološka identifikacija značajan prediktor partijskih preferencija. U radu se zaključuje da ideološka identifikacija predstavlja bitan aspekt političkog samorazumevanja ispitanika i korisnu varijablu za razumevanje političkih stavova.

Ključne reči: ideologija, politika, identifikacija, Srbija, javno mnjenje

³ bojan.todosijevic@gmail.com

Struktura ideološke samoidentifikacije u Srbiji

U evropskom kulturnom i političkom kontekstu, individualna ideološka orijentacija se najčešće prikazuje na osnovu položaja pojedinca na dimenziji političke levice-desnice (Fuchs & Klingemann, 1990). Prema Knutsenu, „vrednosna orijentacija levice-desnice je centralna karakteristika političkih uverenja u zapadno-evropskim društvima” (Knutsen, 1995, str. 194). Međutim, u savremenim društvima se susreću i dodatne ideološke dimenzije kao što su autoritarnost nasuprot libertarijanizmu (npr. Evans, Heath & Lalljee, 1996), i/ili materijalizam nasuprot post-materijalizmu (npr. Scarbrough, 1995), zatim konzervativizam, liberalizam, socijalizam, nacionalizam itd.

Ideološke odrednice imaju važne funkcije, a neke od osnovnih su politička komunikacija (omogućavaju koncizan opis političkih objekata), politička orijentacija („kognitivne prečice” koje štede kognitivni napor pri izboru političkih partija), kao i političko samorazumevanje i ideološka identifikacija. Zbog toga proučavanje ideoloških (samo)odrednica ima i teorijski i praktični značaj.

Ovaj rad ima za cilj da utvrdi koje su osnovne dimenzije ideološke samoidentifikacije u Srbiji. Prvi deo rada prikazuje rezultate faktorske analize odgovora ispitanika na pitanja o identifikaciji sa ideološkim odrednicama kao što su liberal, konzervativac, socijalista. U drugom delu rada se izolovane dimenzije ideološke samoidentifikacije dovode u vezu sa stavovima prema političkim partijama.

Metod

Empirijsku osnovu istraživanja predstavljaju podaci postizbornog istraživanja javnog mnjenja sprovedenog nakon izbora u maju 2012. godine na reprezentativnom uzorku punoletnih građana Srbije. Anketiranje je sprovedeno metodom „lice u lice”, uz pomoć kompjuterizovanog upitnika.

Uzorak je konstruisan procedurom višestepene slučajne selekcije. Kao okvir za selekciju uzorka je upotrebljen spisak adresa svih domaćinstava kojeg održava Pošta Srbije. Početni uzorak se sastojao od 3455 domaćinstava (posebnom procedurom je biran po jedan ispitanik po domaćinstvu) od kojih 155 ispitanika predstavlja dodatni uzorak namenjen podizanju broja kompletiranih anketa u

oblastima sa posebno niskom stopom učešća u anketi. Ukupna ponderisana stopa učešća je 50,1%. Realizovani uzorak ima ukupno 1568 ispitanika. Radi kompenzacije nejednake verovatnoće izbora u uzorak nastale usled primenjene procedure uzorkovanja (izbor jednog ispitanika po domaćinstvu i dodatni uzorak), ovde predstavljene statističke analize uključuju adekvatne pondere. Navedeni ponderi, takođe, koriguju osnovne demografske karakteristike na populacijski nivo (obrazovanje, nivo urbanizacije naselja).

Varijable

Ideološka identifikacija. Od ispitanika je traženo da na skali od 0 (*Uopšte ne odgovara mojim uverenjima*) do 10 (*Potpuno odgovara mojim uverenjima*) procene u kojoj meri svaki od ponuđenih ideoloških termina opisuje njihova politička uverenja. Ponuđene su sledeće ideološke odrednice: konzervativac, socijalista, nacionalista, tradicionalista, patriota, liberal, socijal-demokrata i komunista. Odrednice su tako odabrane da, sa jedne strane, uključe ideološke odrednice najčešće korištene u evropskom političkom kontekstu, a sa druge strane, da budu relevantne za specifični kontekst Srbije.

Identifikacija sa levicom-desnicom. Od ispitanika je traženo da se pozicionira na jedanaestepenoj levo-desno skali (0-levo/10-desno).

Partijske preferencije. Na petostepenoj skali, od 1. *Veoma negativno* do 5. *Veoma pozitivno*, ispitanici su izražavali mišljenje o relevantnim političkim partijama/koalicijama (SNS, SPS, DS, LDP, DSS, URS, SRS).

Rezultati

Struktura ideološke samoidentifikacije

Rezultati faktorske analize odgovora ispitanika na pitanja o identifikaciji sa ideološkim odrednicama su prikazani u Tabeli 1. Na osnovu skri-testa, izolovana su 3 faktora. Na prvom faktoru se javljaju odrednice asocirane sa tradicionalističkim verzijom političke desnice: Nacionalist, Patriot, Tradicionalista, Konzervativac. Na drugom faktoru su etikete tradicionalne levice (komunista i socijalist). Na trećem faktoru se nalaze etikete liberal i socijal-demokrat.

Tabela 1

Faktorska struktura ideološke samoidentifikacije

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Konzervativac	.34		
Nacionalist	.70		
Patriot	.72		
Tradicionalista	.79		
Komunista		.85	
Socijalist		.71	
Liberal			.86
Socijal-demokrat			.74
Korelacije sa skalom levica-desnica	.13**	-.20**	.05

Napomena: Ortogonalno rotirani faktori.

* $p < .05$; ** $p < .01$.

Rezultati faktorske analize pokazuju da se ideološka samoidentifikacija ispitanika može svesti na tri opštije dimenzije: 1. tradicionalističko-desničarska identifikacija, 2. socijalističko-komunistička identifikacija, i 3. liberalno-demokratska identifikacija.

U opisanoj strukturi se mogu nazreti efekti specifičnog političkog okruženja koje je karakterisalo Srbiju tokom prethodnih godina. Minimalni značaj odredice „konzervativac” nije iznenađujući s obzirom da se nijedan značajniji pokret ili partija nisu tako identifikovali. Takođe, konvergencija odrednica liberal i socijal-demokrat su odraz shvatanja liberalizma kao relevantnog prvenstveno za socijalnu, a mnogo manje za ekonomsku sferu.

Faktori 1 i 2 su u korelaciji sa identifikacijom sa levicom-desnicom, u očekivanom smeru, ali su veze slabe. Izgleda da u Srbiji dimenzija leve-desnice nije sveobuhvatna ideološka koordinata.

Dimenzije ideološke samo-identifikacije i partijske preferencije

U ovom delu se izolovane dimenzije ideološke samoidentifikacije dovode u vezu sa stavovima prema političkim partijama. Korelacije između partijskih preferencija i faktora ideološke samoidentifikacije su prikazane u Tabeli 2.

Rezultati pokazuju da su dimenzije ideološke identifikacije statistički značajni prediktori partijskih preferencija. Tradicionalističko-desničarska identifikacija je u pozitivnoj korelaciji ($p < .01$) sa simpatijama prema Srpskoj naprednoj stranci (SNS) i

Demokratskoj stranci Srbije (DSS). Negativna korelacija se javlja u odnosu na partije iz suprotstavljenog političkog tabora – DS i LDP.

Socijalističko-komunistička identifikacija je u pozitivnoj korelaciji prvenstveno sa simpatijama prema Socijalističkoj partiji Srbije, a u nešto manjoj meri i prema SNS-u, dok je u negativnoj korelaciji sa stavom prema Liberalno-demokratskoj partiji (LDP), i donekle DS-u. Liberalno-demokratska identifikacija značajno korelira sa pozitivnom stavovima prema LDP-u i Demokratskoj stranci (svi koeficijenti $p < .05$), kao i sa negativnim stavovima prema SNS i SRS.

Može se zaključiti da su ove dimenzije ideološke identifikacije značajni korelati stavova prema političkim partijama, i da utvrđene asocijacije odgovaraju ideološkim orijentacijama tih partija.

U poslednjoj koloni Tabele 2 se može zapaziti da i dimenzija leve-desnice značajno korelira sa stavovima prema (nekim) političkim partijama. Međutim, te asocijacije su slabije, a u nekoliko slučajeva nisu značajne. Dakle, faktori ideološke identifikacije izgledaju kao informativniji pokazatelji političke orijentacije srpske javnosti.

Tabela 2

Korelacije između partijskih preferencija i faktora ideološke samoidentifikacije

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Levica-desnica
SNS	.23**	.21**	-.06**	.05
SPS	.13**	.35**	-.01	-.11**
DS	-.13**	-.07*	.27*	.08*
LDP	-.20**	-.15**	.33**	.03
DSS	.20**	.10**	.00	.08*
URS	.04	.05	.14**	.02
SRS	.16**	.08**	-.12**	.09**

* $p < .05$; ** $p < .01$.

Zaključak

Rezultati faktorske analize pokazuju da se ideološka samoidentifikacija srpskih ispitanika može svesti na tri opštije dimenzije: tradicionalističko-desničarsku, socijalističko-komunističku i liberalno-demokratsku identifikaciju. Može se zaključiti, sa jedne strane, da utvrđena struktura samoidentifikacije odražava evropsko političko nasleđe, slično kao i u Vilsonovom (Wilson, 1973) modelu strukture političkih stavova, nacionalizam i tradicionalizam konvergiraju ka jednoj široj dimenziji opšteg konzervativizma. Sa druge strane, dobijena struktura, takođe, reflektuje i noviju političku istoriju Srbije. To se vidi i u tome što socijalistička i komunistička identifikacija formiraju posebnu, nezavisnu dimenziju, umesto da čine suprotni pol opštem konzervativizmu, kao što je uobičajen nalaz u Zapadnoj Evropi. Slično, liberalna i socijal-demokratska orijentacija se u evropskoj politici često nalaze na suprotstavljenim ideološkim stranama (liberalizam u Evropi je obično povezan sa desnicom, dok je socijal-demokratija levičarska ideologija). U Srbiji (kao i u nekim drugim bivšim socijalističkim zemljama, Enyedi & Todosijević, 2003), te odrednice formiraju jednu ideološku dimenziju, što je najverovatnije odraz specifičnosti ideoloških profila srpskih političkih partija. Naime, LDP i DS su u periodu kada je sprovedena anketa bile politički bliske partije, pri čemu se jedna identifikovala kao socijal-demokratska, a druga nosi odrednicu „liberalna” u svom imenu.

U drugom delu analize je utvrđeno da su navedene dimenzije ideološke identifikacije politički relevantne. Zbog značajnih korelacija sa partijskim preferencijama, ideološke odrednice su važne za razumevanje političkog ponašanja u Srbiji. Iako su koeficijenti relativno niski, njihova struktura pokazuje sklad između ideološkog karaktera političkih partija, poznatog iz javnog diskursa, i sadržine odgovarajućih ideoloških odrednica. Ovakav nalaz se može tumačiti u prilog političke kompetencije srpske javnosti, i kao potvrda da ideološke odrednice vrše funkciju političke orijentacije i komunikacije i za srpske ispitanike.

U poređenju sa standardnom varijablom identifikacije sa levicom-desnicom, faktori ideološke identifikacije su se pokazali kao informativniji pokazatelji političke orijentacije srpske javnosti. Relativna slabost dimenzije levice-desnice, kao prediktora političkih preferencija, nije specifična samo za Srbiju, nego i za druga post-komunistička društva (Van der Brug, Franklin & Tóka, 2008). Deo razloga za takvo

stanje se može tražiti i u strukturi veza između političkih partija. Na primer, još od sredine devedesetih se partije deklarirane kao predstavnici levice (SPS) i desnice (SRS) nalaze često na istoj strani osnovne političke podele u Srbiji (Todosijević, 2013; Gordy, 1999). Slično, na strani suprotstavljenoj tom levičarsko-desničarskom konglomeratu, posebno u vreme postojanja velikih opozicionih koalicija kao što behu Zajedno ili DOS, redovno su se nalazile partije vrlo heterogene ideološke orijentacije. U kontekstu takve „diskurzivne nadgradnje” (Jost, Federico & Napier, 2009), nije čudno da dimenzija levice-desnice nema sasvim jasne implikacije za partijske preferencije u Srbiji.

Rezultati ove analize su pokazali da ideološka identifikacija predstavlja bitan aspekt političkog samorazumevanja ispitanika i korisnu varijablu za razumevanje političkih stavova. Stoga bi bilo korisno da buduća istraživanja političkih stavova ne izostavljaju te varijable.

Literatura

- Enyedi, Zs. & Todosijević, B. (2003). Organization of Mass Political Attitudes in Hungary. *Polish Psychological Bulletin*, 34(1) 15-26.
- Evans, G., Heath, A., & Lalljee, M. (1996). Measuring left-right and libertarian-authoritarian values in the British electorate. *British Journal of Sociology*, 47, 93-112.
- Fuchs, D., & Klingemann, H. D. (1990). The left-right schema. In M. K. Jennings, J. W. van Deth, S. H. Barnes, D. Fuchs, F. J. Heunks, R. Inglehart, et al. (Eds.), *Continuities in political action* (pp. 203–234). New York: Walter de Gruyter.
- Gordy, E.D. 1999. *The culture of power in Serbia: Nationalism and the destruction of alternatives*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Jost, J. T., Federico, C. M. & Napier, J. L. (2009). Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. *Annual Review of Psychology*, 60, 307-37.
- Knutsen, O. (1995). Left-Right Materialist Value Orientations. In J. W. van Deth, & E. Scarbrough (Eds.), *The Impact of Values* (pp. 160-196). Oxford: Oxford University Press.

- Scarborough, E. (1995). Materialist-Postmaterialist value orientations. In J. W. van Deth, & E. Scarborough (Eds.), *The Impact of Values* (pp. 144-180). Oxford: Oxford University Press.
- Todosijević, B. (2013). Serbia. In Sten Berglund, J. Ekman, K. Deegan-Krause & T. Knutsen (eds.), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe, Third Edition*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Van der Brug, W., Franklin, M., & Tóka, G. (2008). One electorate or many? Differences in party preference formation between new and established European democracies. *Electoral Studies*, 27(4), 589-600.
- Wilson, G. D. (Ed.) (1973). *The Psychology of Conservatism*. Academic Press, New York.